

A szerződésszegés jogintézményének kialakulása a magyar magánjogban

I. Bevezetés

A társadalmi-gazdasági viszonyoknak megfelelően a szerződési jog Magyarországon a XIX. század közepéig fejletlen volt. A század utolsó harmadában a gazdasági fejlődés nagymértvű kibontakozásának hatására a szerződések joga is gyors fejlődésnek indult. A fejlődés két vonalon indult meg: a kereskedelmi jogban és a magánjogban. 1875-ben a német mintára készült Kereskedelmi Törvény¹ (KT) szabályozta a kereskedelmi jellegű szerződéseket. A KT mellett figyelmet érdemelt a kereskedelmi jogban a váltótörvény² és a csődtörvény.³ A magánjogban az osztrák, majd később túlnyomórészt német hatásokat felszívó, a jogtudomány és a polgári törvénykönyvet előkészítő munkálatok eredményeit is felhasználó bírósági gyakorlat fejlesztette a szerződési jogot, bőven merítve a Kereskedelmi Törvénykönyvből is. A Kúria joggyakorlatában sorban jelentek meg olyan ítéletek, amelyek megkezdték a szerződések máig alkalmazott jogi technikájának meghonosítását.⁴

Az egységes, kódexbe foglalandó magyar magánjog iránti igényt 1791-ben már törvény írta elő. A tulajdoni rend átalakítására vezető eredmények egyes törvényekben időközben testet öltöttek. Az 1848:XV. tc-ben ismét törvényi szintű norma szólt a magánjogi törvény megalkotásának szükségességéről.⁵ 1895-ben megalakult az az állandó bizottság,⁶ amely 1900-ra elkészítette az első magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetét.⁷

¹ 1875:XXXVII. tc.

² 1876:XXVII. tc.

³ 1881:XVII. tc.

⁴ EÖRSI Gyula, *Kötelmi jog, Általános rész*, Budapest, 1983, 32.

⁵ BALOGH Judit, *A magánjog átalakításának 1848-as kísérlete és az osztrák jog uralma*, Jogtudományi Közlöny 54 (1999), 409-416.

⁶ BALOGH Judit, *A magyar magánjogi kodifikáció kérdése a Jogtudományi Közlöny hasábjain 1866-1900* in: SÁRY Pál – SZABÓ Béla (szerk.): „Dum spiro doceo” Huszti Vilmos Emlékkönyv, Miskolc, 2000, 259.

⁷ A kodifikációs folyamatról átfogóan: ASZTALOS László, *A magyar burzsoá magánjog rövid története*, in: Polgári jogi tanulmányok I., Budapest, 1970. 5-301.; UŐ, *A magyar burzsoá magánjogtudomány fejlődése a kiegyezéstől az I. világháborúig*, in: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Actái X., Budapest, 1968, 71-88.

A Polgári Törvénykönyv első szövegváltozata ötkötetes indoklással jelent meg, és nyilvánvalóan magán viselte az akkor friss BGB és részben a svájci jog hatását, nem lett jogforrás. Ugyanígy nem lett jogforrás a II. (1913), III. (1914) és IV. (1916) szövegváltozat sem. A „Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetének” első szövegváltozata még nem volt egységes mű sem szerkezetében, sem tartalmában,⁸ mégis igen nagy hatással volt a gyakorlatra és elméletre egyaránt. A tudományos világ részvétele a résztervezetek elkészítésében, majd azok megvitatásában, jelentősen megélénkítette és bizonyos fokig önállóvá tette a magyar magánjogtudományt. A kódex első szövegváltozata alapos átdolgozáson ment át, a második szöveg – amelynek kidolgozásában már Szladits Károly is szerkesztő tagként vett részt – 1913-ban jelent meg. Ezt követően a tervezetek harmadik, majd negyedik szövegváltozata is napvilágot látott.⁹ Az ötödik szövegváltozat Szász Béla szerkesztésében „Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslata” (Mtj.) elnevezéssel került a képviselőház elé 1928. március 1-jén. A Magánjogi Törvényjavaslatot a felsőház nem fogadta el, ennek ellenére az 1959. évi IV. törvény elfogadásáig írott szokásjogként funkcionált.¹⁰

A Polgári Törvénykönyv 1900. évi tervezetében és már kisebb mértékben az 1914. évi javaslatában a német pandektista felfogás érvényesült – némileg modernizált formában. Nem utánozták a német polgári törvénykönyv szélsőséges elvontságát: nem szakították el az egyszemélyes jogügyletet a szerződéstől, és a szabályozásban a gyakorlatban a sokkal lényegesebb *szerződésből* indulnak ki, nem pedig a *jogügyletből*. A szerződésszegések körében azonban a pandektisztika felfogását vették át, és erősen hézagossá szerződésszegési rendszert honosítottak meg. Ezen még az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat sem változtatott. A bírósági gyakorlat viszont részletekbe menően kiépítette a szerződések jogát, nem egy vonatkozásban akkor igen korszerű formában.

A Magánjogi Törvényjavaslat szerkezete a ZGB rendszerét követte, nem volt általános része, helyette csak hét bevezető szakaszt állítottak a kódex élére redaktorai. Rendszere – a svájci kódexnek megfelelően – a személyi és családjog után

⁸ A tervezet jellemzőiről részletesen szól BALOGH Judit, *Az általános rész kérdése és tervezetei a XIX. század végének magyar magánjogi kodifikációjában* c. tanulmánya a jelen kötetben.

⁹ LÁBADY Tamás, *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Budapest-Pécs, 1997, 85-86.

¹⁰ MÁDL Ferenc, *Kodifikation des ungarischen Privat- und Handelsrecht im Zeitalter des Dualismus* in: Andor Csizmadia – Kálmán Kovács (szerk.): *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848-1944)*, Budapest, 1970. 87-119.; Uő, *Das erste ungarische Zivilgesetzbuch – das Gesetz IV vom Jahre 1959 – im Spiegel der Geschichte der zivilrechtlichen Kodifikation* in: uő (szerk.): *Das ungarische Zivilgesetzbuch in fünf Studien* Budapest, 1963. 9-102.; BÍRÓ György – LENKOVICS Barnabás, *Általános tanok*, Miskolc, 1998, 43.

tartalmazza a dologi jogot, majd az öröklési jogot, végül pedig a kötelmi jogot.¹¹ Az 1935. évi országgyűlés az Mtj. tárgyalását lényegileg levette a törvényhozás napirendjéről, melyről Szászy István az 1947-ben megjelent, a magánjog általános részéről szóló könyvében így vélekedett: „A magyar tragédiához tartozik, hogy a magyar jogászok gényének nem sikerült eddig egységes magánjogi kódexet alkotnia.”

Annak folytán, hogy a Mtj. nem lett törvényi jogforrás, lehetővé vált, hogy a jogfejlesztő bírói gyakorlat az alapvetően individualista szemléletű magánjogot szociálisabbá tegye. A bírósági gyakorlat bizonyos mértékig merített a jogtudomány termékeiből.

Grosschmid rendkívüli mélységben és részletességgel kidolgozta a szerződési jog minden kérdését, Dell’Adami fellépett mindenféle másolás és a német pandektisztika elavult örökségének átvétele ellen.¹² Szászy-Schwarz Gusztáv már a modern monopolkapitalista megoldásáért szállt síkra.¹³ Grosschmid Béni és Szászy-Schwarz Gusztáv a századvégi magyar magánjogtudománynak nagy egyéniségei voltak. Tudományos munkásságukban jól ötvözték a magyar jogfejlődés eredményeit a nemzetközi tapasztalatokkal, és az egyes jogterületeket és jogintézményeket magas színvonalú monografikus művekben dolgozták fel. Mindketten tagjai voltak a Ptk. előkészítő bizottságának. Szladits Károly behatóan foglalkozott az általános rész tanaival, a dolgok jogával, és ő dolgozta ki a „gazdasági lehetetlenülés” tanát. Nevéhez fűződik a Magyar Magánjog szerkesztői feladatainak ellátása. E hatkötetes mű szerzői teljeskörűen feldolgozták azt a magánjogot, amely, mint tudjuk, még ekkor sem rendelkezett jogforrásként kihirdetett rendszeres törvénnyel.¹⁴ A jogtudományban Szladits szervező és tudományos működése lehetővé tette Grosschmid mély és gazdag fejtegetéseinek nagyobb mérvű behatolását a bírósági gyakorlatba és ugyancsak főként az ő tevékenysége nyomán igen erős hangsúlyt kaptak a generálklauzulák, továbbá, meghonosodott több modern megoldás a szerződésszegés területén.¹⁵

A következőkben a századelő szerződésszegésére vonatkozó „szabályait” az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat rendelkezései, valamint Grosschmid Béni, Almási Antal, Szladits Károly, Fürst László és Újlaki Miklós munkáiból merített jellemző-együttes felvázolása mellett a bírói gyakorlat jogeseteivel megvilágítva mutatjuk be.

¹¹ LÁBADY, *i. m.*, 87.

¹² ZLINSZKY János, *Ungarn* in: Helmut Coing (szerk.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte III/2*, München, 1982. 2141-2213.

¹³ EÖRSI, *i. m.*, 33.

¹⁴ BÍRÓ–LENKOVICS, *i. m.*, 45.

¹⁵ EÖRSI, *i. m.*, 34.

II. A szerződésszegésről általában

A Magánjogi Törvényjavaslat és a bírói gyakorlat szerződésszegésnek az alábbi formáit különböztette meg:

- az adós késedelme
- a hitelező késedelme
- lehetetlenülés
- hibás teljesítés.

Az Mtj. szabályozta továbbá a szerződésszegés közös szabályait, a nemteljesítés és a kötelemszegés fogalmainak meghatározásával. A hibás teljesítés szabályait viszont csak az adásvételi szerződés körében szabályozta (jogszatatosság és kelékszavatosság). A bírói gyakorlat viszont az adásvételi szerződésnél lefektetett, a hibás teljesítésre vonatkozó szabályokat a többi szerződéstípusra is alkalmazta.

III. Nemteljesítés és kötelemszegés

Szladits szerint a kötelemszegés az adósnek minden olyan magatartása, amellyel a hitelezőnek a kötelemmel védelmezett érdekét sérti.¹⁶ *„A kötelem keletkezésével a hitelező jogilag védett helyzetbe lép, amelynek tartalmát ügyleti vagy jogszabályi rendelkezések határozzák meg. Kötelem alapján az adós olyan magatartás kifejtésére köteles, amelyet kötelem hiányában nem lenne köteles megcselekedni, vagy tartózkodni köteles olyan cselekményektől, amelyet egyébként jogosan megtehetne. Ha azokat a határokat, amelyeket a kötelem számára megszab az adós átlépi, jogellenes cselekményt, kötelemszegést követ el.”*¹⁷

Kötelemszegés alatt tágabb értelemben a kötelem tartalmával ellentétes állapotot, míg szűkebb értelemben csak azokat az eseteket értették, amikor a kötelemellenes állapotot az adósnek valamilyen magatartása idézte elő. Az adós nemteljesítését nem tekintették kötelemszegésnek, ezt a „nem-teljesítés” külön jogi kategóriájaként kezelték.

A kötelemszegés esetei között alapvető különbség volt aszerint, hogy a kötelemmel ellentétes állapot olyan okból következett-e be, amely az adósnek felróható, vagy olyan okból, amely neki nem róható fel. A felróható kötelemszegés általános következménye az volt, hogy az adós a kötelemszegés miatt felelősséggel tartozott, míg a fel nem róható kötelemszegés nem járt ilyen felelősséggel.

A kötelemszegés közös szabályait az Mtj. 1134-1136. §-aiban szabályozta. Az adós, ha törvény vagy a jogügylet másként nem rendelkezett, minden *vétkességéért* – szándékos vagy gondatlan eljárásáért – felelt. Vétkesnek akkor tekintette az Mtj. és a bírói gyakorlat az adóst, ha nem járt el azzal a gondossággal, amelyet *tőle*,

¹⁶ SZLADITS Károly, *A magyar magánjog vázlata*, II. kötet, Budapest, 1909, 87.

¹⁷ SZLADITS, *i. m.*, 88.

mint rendes embertől a kötelelem teljesítése körében a *körülményekhez képest el lehetett várni*.¹⁸ Ha viszont megtette, ami tőle elvárható, vétlennek minősült. Ahhoz, hogy a kötelemszegés az adósnak felróható legyen, szükséges volt az is, hogy az adós vétőképes legyen.¹⁹

Azt az általános szabályt, hogy az adós minden, a kötelemszegés körébe tartozó vétkességért felel, egyes esetekben a törvény vagy a felek közötti jogügylet az adós előnyére vagy hátrányára módosíthatta. Rendes felelősség volt tehát a szándékosságért, valamint a „könnyű” és súlyos gondatlanságért való felelősség.

Az úgynevezett „felfokozott felelősség” eseteiben (*custodia*) az adós csak meghatározott körülmények fennállta esetén menthette ki magát (pl. erőhatalomra vagy a „sérült” önhibájára hivatkozással). Ilyen volt a fuvarozó vagy a vendéglős, fogadós felelőssége.

Ugyanakkor a garancia-szerződés és az adósi késedelem esetében feltétlen, kiementést nem tűrő volt a felelősség.

A rendes felelősségnél enyhébb volt a felelősség az ingyenes szerződéseknél, pl. ingyenes megbízás vagy ajándékozási ígéret esetén. Ugyancsak enyhébb volt a felelőssége az adósnak a hitelezői késedelem esetében, mert ez idő alatt az adós csak a szándékosságért vagy a súlyos gondatlanságért felelt.

Az adós a szándékosságért való felelősségét nem zárhatta ki, illetve nem korlátozhatta (*pactum ne dolus praestatur*).²⁰

Ha az adós kötelezettségei teljesítéséhez más személyek közreműködését vette igénybe, ezeknek a *vétkes* eljárásáért (szándékos vagy gondatlan magatartásáért) ugyanúgy felelt, mintha személyesen ő maga járt volna el („*A szerződés teljesítésénél használt személyeknek a teljesítés körüli vétkességéért az alkalmazó felelős.*”²¹). Az adós nem menthette ki magát azzal, hogy a helyette eljáró személy megválasztásában kellő gondossággal járt el és a helyettes felett megfelelő felügyeletet gyakorol. Az adós csak azzal védekezhett, hogy a helyettes nem járt el vétkesen. Nem fogadta el a bíróság pl. a vállalkozónak a kikötött kötbér elleni *vis maiorra* való hivatkozását akkor sem, ha az alvállalkozó mulasztásáról volt, „*mert ezeknek akár vétkes, akár vétlen mulasztásai semmiféle vonatkozásban nem minősíthetők balesetnek.*”²²

Vétkességre tekintet nélkül felelt fizetőképességért az, aki pénzbeli vagy olyan szolgáltatásra volt kötelezve, amely az ő részéről pénzbeli költekezést tett szükségessé. Így például *fajlagos kötelezettség* esetén nem hivatkozhatott az adós arra, hogy pénzhiányában nem tudja a fajlagos dolgokat beszerezni.²³

¹⁸ Mtj. 1134 §.

¹⁹ SZLADITS, *i. m.*, 87.

²⁰ Mtj. 1134. §

²¹ P.IV. 7763/1915. Magánjogi Döntvénytár X. Kötet, Budapest 1917, 34.

²² K. 2608/1921 Gr. XVII. 393. számú jogeset, Grill-féle Döntvénytár, Budapest 1922, 362.

²³ Mtj. 1136. §

IV. Az adós késedelme

A késedelem a szolgáltatás ideiglenes nemteljesítése. Almási Antal az adósi késedelem fogalmát az alábbiak szerint határozta meg: *„Késedelemről csak addig szólhatunk, amíg a tartozott szolgáltatás ideiglenesen elmarad. Sem lehetetlenült, sem a hitelezőre vonatkozóan érdekét veszített szolgáltatásra az adós-késedelme következményei nem alkalmazhatók. Az adós késedelem, a lehetetlenülés és az érdekmúlás tehát egymást kirekesztő intézmények.”*²⁴

Hasonlóképpen fogalmazta meg a Kúria is a késedelem fogalmát: *„Az adós késedelem addig tart, ameddig az adós terhére eső okokból a szolgáltatást nem teljesítik. E szerint véget ér, mielőtt a szolgáltatás, bár csak ideiglenesen is az adósnak fel nem róható okokból lehetetlenül, vagy mielőtt az a hitelezőre nézve érdekét veszítette.”*²⁵

A késedelem beállt, ha

- az adós a *határozatlan* lejáratú kötelmet *megintés ellenére* nem teljesítette,
- az adós a *határozott* lejáratú kötelmet a *lejáratkor* nem teljesítette.²⁶

A késedelem csak abban az esetben esett egybe a lejáratral, ha a lejárat naptár szerint, vagy akként volt meghatározva, hogy annak napját egyébként pontosan meg lehetett állapítani. Ha a teljesítés időpontja nem volt meghatározva, a késedelem következményeinek beálltához szükséges volt, hogy a hitelező az adóst kötelezettségeire figyelmeztesse, vagyis megintse. A megintést, mint egyoldalú címzett jognyilatkozatot, az adóshoz kellett intézni. Hatályosságához az adóshoz való megérkezése volt szükséges, de arra már nem volt szükség, hogy azt tudomásul is vegye. Naptárszerű időmeghatározásnak tekintette a bírói gyakorlat, ha a felek azt akár az eredeti megállapodásukban állapították meg, akár az egy későbbi halasztásban vagy hasonló tartalmú megegyezésben lett megállapítva. A határozott időre adott halasztás elteltével a késedelem megintés nélkül is beállt. (*„Határozott időre szóló halasztás elteltével az adós megintés nélkül késedelembe esik.”*)²⁷

Az ítéletben megszabott határidő szintén naptárszerűen meghatározottnak minősült. (*„A marasztalt fél az ítélettel megállapított teljesítés körül már akkor késedelmessé válik, ha az ítéletben kitűzött teljesítési határidő alatt a kötelezett-*

²⁴ ALMÁSI Antal, *A kötelmi jog kézikönyve*, 2. kiadás, Budapest, 1929, 288.

²⁵ K 6963/1923 Gr. XVIII. 348. számú jogeset, Grill-féle Döntvénytár, Budapest 1924. 314.

²⁶ Az Mtj. 1151.§-a szerint: *„Az adós késedelembe esik, ha a követelés lejártá után a hitelezőnek hozzá intézet megintése ellenére nem teljesíti kötelezettségét. A teljesítés iránt indított keresetnek vagy fizetési meghagyásnak kézbesítése megintés számba megy. Ha a teljesítésre határozott időt szabtak, ennek eredménytelen elteltével az adós megintés nélkül is késedelembe esik.”*

²⁷ P.V. 4499/1922 Magánjogi Döntvénytár XVI. kötet, Budapest 1924, 59.

*séget nem teljesíti, mint a késedelmes adós tehát meg tartozik téríteni a jogosított-nak a késedelmes teljesítésből eredő kárát.”*²⁸

Grosschmid nyomán többen, így Szladits is különbséget tett az ún. „tárgyi” és „alanyi” késedelem között. Amennyiben a határozott idő lejárt, vagy a határozatlan lejárat és a megintés feltétele teljesült, az ún. tárgyi késedelem tényállása megvalósult (*objektív mora*).²⁹ Amennyiben az adós a késedelmét nem tudta a kimenteni, akkor az alanyi (vétkes) késedelem is megvalósult (*szubjektív mora*).³⁰ A tárgyi és alanyi késedelem közötti különbségtételnek a jogkövetkezmények szempontjából volt jelentősége, hiszen a jogkövetkezmények nagyrészt a vétkes késedelemhez és csak kivételesen a pusztán tárgyi késedelemhez fűződtek.

A késedelem jogkövetkezményei a következők voltak:

- a) kártérítés,
- b) az adós felelőssége mértékének szigorúbbá válása
- c) elállás (ú.n. elszegés)

a) A késedelem legfontosabb jogkövetkezménye a késedelemből eredő kárnak a hitelező részére történő megtérítése volt, így a kötelmi szolgáltatás terjedelme a késedelmi kár megtérítésének kötelezettségével növekedett. A hitelező természetesen nem vesztette el a jogát arra, hogy az eredetileg tartozott szolgáltatás teljesítését is követelhesse.³¹ Pénztartozás után az akkor hatályos 1923. évi XXXIX. törvénycikk³² alapján az adós kártérítési átalányként késedelmi kamatot tartozott fizetni a késedelembe eséstől kezdve – akkor is, ha az adós a késedelmét egyébként kimenthetné. Az Mtj. szerződési kikötés esetén ismerte a *kamatos kamat* intézményét is késedelem esetén, illetve kikötés hiányában a perindítástól kezdve.³³

Ugyanakkor a hitelező a késedelemből eredő kamaton felüli kára megtérítését is követelhetette, ha az adós késedelmét kimenteni nem tudta. („A hitelező a kamaton felül, az adós késedelméből eredő nagyobb kára megtérítését is követelheti, ha az adós késedelme egyáltalán nem menthető. Így kár áll elő abból, hogy a hitelező kénytelen másoktól magasabb kamatra pénzt felvenni. De ehhez nem elegendő az a körülmény, hogy az adós a perben védekezett – különösen, amikor oly elintézetlen

²⁸ P.V. 9277/1915 Magánjogi Döntvénytár X. kötet, Budapest 1917, 49.

²⁹ ZSÖGÖD Benő, *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, II. kötet, Budapest, 1900, 27.; TÓTH Lajos, *Magyar magánjog Kötelmi jog*, Debrecen, 1938, 213.

³⁰ SZLADITS, i. m., 91.; TÓTH, i. m., uott.

³¹ ALMÁSI, i. m., 287.

³² A pénztartozás késedelmes teljesítése esetében a hitelezőt megillető kártérítésről szóló törvény

³³ Az Mtj 1153.§-a szerint: „Pénzfizetésre kötelezett adós a késedelem ideje alatt tartozása után törvényes kamatot köteles fizetni. Ha magasabb kamatot kötöttek ki, ez a késedelem idejére is jár.

Kamattartozás után más kikötés hiányában csak a perindítástól kezdve jár késedelmi kamat, értékpapírok kamatszelvevényei után azonban már a késedelem beálltától kezdve.”

vitás kérdések merültek fel, amelyek csak a perben felvett bizonyítás adatai alapján voltak végleg eldönthetők.”³⁴⁾

b) Az adós késedelmének további jogkövetkezménye az adós felelőssége mértékének szigorúbbá válása volt. A késedelme ideje alatt az adós már nemcsak a vétkességéért, hanem a „véletlenért” is felelt.³⁵ *„Ha a késedelem ideje alatt a szolgáltatás egészen vagy részben lehetetlenné válik: az adós a véletlen sem szolgáltatás mentségéül. Még pedig semmiféle véletlen és semmi körülmények között.”³⁶ „Ha tehát a késedelem ideje alatt a szolgáltatás teljesítése az adós hibáján kívül válik is lehetetlenné, az adós a felelősségben benne marad. A kötelem mintegy megállandósul annak folytán, hogy az adós kellő időben vétkesen nem teljesítette kötelezettségét (perpetuatio obligationis).”³⁷*

A késedelmes adós „véletlenért” való felelőssége akkor állt fenn, ha a „véletlen” közvetve mégis okozati kapcsolatban állt az adós vétkességével, azaz ha az adós nem lett volna késedelmes, a szolgáltatás nem vált volna lehetetlenné. Ebből tehát az következett, hogy ha az adós bizonyította, hogy a szolgáltatás lehetetlenné válása nem állt okozati összefüggésben a késedelemmel, akkor a „véletlenért” nem volt felelős. Ha pl. a véletlen káresemény a hitelezőnél éppen úgy bekövetkezett volna, mint az adósánál bekövetkezett, akkor az adós nem felelt.³⁸

c) Elállás. Ha a késedelem a hitelezőnél érdekmúlással járt, akkor elállhatott a szerződéstől, vagyis „elszeghette” a szerződést és közölhette az adóssal, hogy a teljesítést természetben nem fogadja el. (*„Elállhat a kétoldalú szerződéstől az egyik fél, ha a másiknak késlekedése következtében a szerződés reá nézve az érdekét veszítette.”³⁹⁾* Vétkes (alanyi) késedelem esetén az „elszegést” követően a jogkövetkezmény ugyanaz volt, mintha a szolgáltatás lehetetlenné vált volna az adós „vétkessége” folytán, vagyis az adós az elmaradt egész szolgáltatás miatt a hitelezőnek kártérítéssel tartozott – azaz meg kellett téríteni az eredeti szolgáltatás elmaradásával és a késedelemmel elszenvedett egyéb károkat is (ún. szigorú elszegés).⁴⁰ Ha azonban az adós a késedelmét ki tudta menteni (vagyis tárgyi késedelem esetén), az „elszegésnek” csak az volt a következménye, hogy a kötelem megszűnt. Ezesetben

³⁴ K. 2608/1921 Gr. XVII. 393. számú jogeset, Grill-féle Döntvénytár, Budapest, 1922, 362.

³⁵ Az Mtj 1156.§-a szerint: *„Ha a késedelem az adós hibájából állott be, a késedelem ideje alatt az adós felel minden vétkességéért, ha felelőssége előbb korlátozva volt is; felel a véletlenért is, amely a szolgáltatást lehetetlenné teszi vagy a szolgáltatás tárgyában kárt okoz, kivéve, ha kár kellő időben végbement teljesítés esetében is bekövetkezett volna.”*

³⁶ ZSÖGÖD, *Fejezetek, i. m., II. kötet, 56.*

³⁷ SZLADITS, *i. m., 92.*

³⁸ SZLADITS, *i. m., 93.*

³⁹ K. 2292/1916. Gr. XVII. 389. számú jogeset, Grill-féle Döntvénytár, Budapest, 1922, 359.

⁴⁰ SZLADITS, *i. m., 93.*

a hitelező ellenszolgáltatással nem tartozott, és az adós nem tartozott kártérítéssel (ún. enyhe elszegés). Ugyanakkor lehetőség volt az ún. „méltányos kármegosztásra”, amennyiben a körülményekre, különösen a felek vagyoni viszonyaira tekintettel azt a méltányosság megkívánta.⁴¹

Nem volt szükség az érdekmúlás bizonyítására szigorú, fix lejáratú kötelelem esetén.

Szigorú lejáratú a kötelelem, ha a kötelezettséget a szerződés szerint pontosan meghatározott időben és nem máskor kell teljesíteni. Ezesetben a hitelező a teljesítést előzetes értesítés nélkül visszautasíthatta, anélkül, hogy a teljesítésre póthatáridőt kellett volna biztosítania.⁴²

Nem fix határidejű szerződéseknel az érdekmúlást a hitelezőnek kellett bizonyítania. Ugyanakkor az ún. gyenge lejáratú kötelelem esetében sem kellett a hitelezőnek bizonytalan ideig várni a teljesítésre, hanem a késedelem bekövetkezte után megfelelő véghatáridőt tűzhetett azzal a figyelmeztetéssel, hogy a határidő eltelte után a teljesítést nem fogadja el. A határidő eredménytelen eltelte után az „elszegés” következményei beálltak az érdekmúlás bizonyítása nélkül.

Részletekben történő teljesítés esetében, amennyiben az adós az egyik részlettel késedelembe esett, a hitelező az egész kötelelemre nézve gyakorolhatta a késedelemből eredő jogait (pl. elszegést), ha a késedelem következtében a hitelezőnél érdekmúlás állt elő.⁴³

V. Hitelezői késedelem

A hitelezői késedelem nem a hitelezőt terhelő valamilyen szolgáltatás nemteljesítését, hanem az adós szolgáltatásának megakadályozását jelentette.

A hitelező késedelembe esett:

- ha a felajánlott szolgáltatást nem fogadta el (elfogadási késedelem)⁴⁴
- ha a teljesítésre határozott időt állapítottak meg és ő a szolgáltatás elfogadását előre megtagadta: a teljesítési idő elteltével,

⁴¹ Mtj 1149.§.

⁴² Az Mtj 1155.§-a szerint: „...a hitelező az adós késedelme miatt csak úgy állhat el a szerződéstől, ha a késedelmes adósna előbb megfelelő határidőt tűzött ki a teljesítésre azzal a figyelmeztetéssel, hogy azon túl a teljesítést nem fogadja el. Az adós ebben az esetben csak a határidő eltelte után többé nem követelhet teljesítést.”

⁴³ Az Mtj 1161.§-a szerint: Ha a részletekben teljesítésre kötelezett adós valamelyik részlet szolgáltatásával késedelembe esett és ennek következtében a később lejáró részletek a hitelezőre érdeküket veszítették, a hitelező a késedelemből eredő jogait ezekre nézve is gyakorolhatja.

⁴⁴ Mtj 1165. §

– ha annak a cselekménynek véghezvitelére – amellyel neki a teljesítés körül közre kell működnie – határozott időt állapítottak meg: ennek az időnek eredménytelen elteltével.⁴⁵

A hitelezői késedelem legjellemzőbb esete a felajánlott teljesítés hitelező általi visszautasítása. A késedelem jogkövetkezményének beálltához azonban az azonnali teljesítés lehetőségének kellett fennállnia (*real oblatio*), és a felajánlott szolgáltatásnak kötelemszerűnek kellett lennie (*rite oblata solutio*).⁴⁶ Nem tekintette azonban a bírói gyakorlat komolynak a felajánlást akkor, ha az adós csak névlegesen azonos szolgáltatást ajánlott fel. („*Alperes a felére leromlott értékű pénzt teljes kiegyenlítésül ajánlotta fel felperesnek. Felperes azonban azt a felére leromlott pénzben teljes kiegyenlítésül már nem volt köteles elfogadni, tehát joggal utasíthatta vissza. A felperest ezek szerint hitelezői késedelem nem terheli.*”⁴⁷)

A hitelező késedelmét jelentette továbbá, ha a hitelezőnek elől kellett járnia, vagy közre kellett működnie a teljesítésben. (Például ha a hitelezőnek kell gondoskodnia az áru elszállításáról, vagy a hitelezőnek a helyszínen kell átvennie az árut.) Ezekben az esetekben elegendő volt, ha az adós kijelentette, hogy a szolgáltatásra kész. Amennyiben a hitelező a szükséges cselekményt elmulasztotta, a hitelezői késedelem beállt.⁴⁸

A hitelezői késedelem előfeltétele az esedékes vagy már teljesíthető szolgáltatás kellő, tehát annak *valóságos* felajánlása volt. Kivételesen a szolgáltatás komoly, szóbeli felajánlása is elegendő volt, ha a hitelező kijelentette, hogy a szolgáltatást nem kívánja elfogadni, vagy ha a teljesítéshez a hitelező közreműködése szükséges és a hitelező kijelentéséből, vagy egyéb magatartásából nyilvánvaló, hogy ezt nem kívánja teljesíteni.⁴⁹ („*A teljesítés elfogadásának a hitelező általi szándékos meghiúsítása mégis azzal a külön hatással is kapcsolatos, hogy az adós a tartozott szolgáltatást pusztán szóval is hatályosan felajánlhatja.*”⁵⁰)

A hitelezői késedelem esetén *kimentésnek nem volt helye* abból az elvből kiindulva, hogy az adós helyzete nem válhat terhesebbé a hitelező késedelme miatt. Amennyiben ugyanis a hitelező kimenthetné magát, akkor az adós helyzete önhibáján kívül súlyosabbá válna. A hitelező abban az egy esetben mentesülhetett a jogkövetkezmények alól, amennyiben bizonyította, hogy az adós nem volt képes a teljesítésre a „szolgáltatási készsége” kijelentésekor. Ez esetben tehát a hitelezőnek

⁴⁵ Mtj 1166. §

⁴⁶ Az Mtj. 1165. §-a második bekezdése szerint: „*A szolgáltatást ténylegesen a kötelezettségnek megfelelően kell felajánlani.*”

⁴⁷ K 5831/1921 Gr. XVII. 366 számú jogeset, Grill-féle Döntvénytár, Budapest, 1922, 332.

⁴⁸ Az Mtj. 1166.§-a szerint „*...ha a hitelezőnek a jogviszony tartalma szerint a teljesítés körül valamely megelőző vagy egyidejű cselekménnyel közre kell működnie, nevezetesen, ha a szolgáltatás tárgyát alkotó dolog átvétele végett az adósnál meg kell jelennie.*”

⁴⁹ ALMÁSI, i. m., 292.

⁵⁰ K. 8375/1926 MD XIX. 60. számú jogeset, Magánjogi Döntvénytár XIX. kötet, Budapest, 1927, 69.

nem saját vétlenségét kellett bizonyítania, hanem azt, hogy a hitelezői késedelem egyik tárgyi feltétele, a szolgáltatás *kellő* felajánlása, hiányzik.⁵¹

Hitelezői késedelem esetén az adós jogosulttá vált a bírói letétbe helyezésre, de teljesíthetett közraktárba helyezéssel, illetve ügygondnok részére is. („Az adósnek módot kell adni arra is, hogy a szolgáltatás tárgyától azokban az esetekben is szabadulhasson, amidőn bárminő oknál fogva bírói letétre nem alkalmas is. Végeredményben ügygondnoki átvételre is gondolhatunk. Mindezekben az esetekben az adós gondossága a helyettesként alkalmazott személy kiválasztására szorítkozik.”⁵²)

Romlandó áruk esetén az adós értékesíthette az árut a hitelező számlájára, és a vételárat helyezhette bírói letétbe. A késedelem jogkövetkezményeire azonban az adós pénzszolgáltatás esetén csak akkor hivatkozhatott, ha bírói letétbe helyezéssel teljesített. („Amennyiben a szolgáltatás tárgya természeténél fogva gyors romlásnak van kitéve, az adós azt a hitelező késedelme folytán a bíróság vagy legalábbis hiteles személy közbejöttével el is adhatja.”⁵³)

„Az adós az általa felajánlott fizetés visszautasításának következményeit csak úgy háríthatja a hitelezőre, ha a kérdéses összeget, illetve annyit, amennyi a hitelezőt jogosan megilleti, s amely összeg ennek javára megítéltetett, bírói letétbe helyezi, mert ellenkező esetben a hitelező visszautasító nyilatkozatát a késedelem tekintetében mentségül fel nem hozhatja.”⁵⁴

A hitelezői késedelem jogkövetkezményei az alábbiak voltak:

- a) az adósi késedelem egyidejű kizártsága,
- b) az adósi felelősség mértékének csökkenése,
- c) a kárveszély átszállása.

a) A hitelező késedelem egyik jogkövetkezménye az adósi késedelem egyidejű kizártsága. Ennek következtében a késedelem tartamára a pénzadós kamatfizetési kötelezettsége megszűnt,⁵⁵ illetve a szolgáltatás tárgyának az elfogadási késedelem idejére eső hasznaiért az adós csak annyiban volt felelős, amennyiben a hasznokat beszedte.⁵⁶

⁵¹ SZLADITS, *i. m.*, 96.

⁵² K 2103/1922 MD. XVI. 47. sz. jogeset Magánjogi Döntvénytár XVI. kötet, Budapest, 1924, 59.

⁵³ Vht. 104.§

⁵⁴ P.V 313/1902 Dt. 3.f. XXIV. 54. számú jogeset Döntvénytár XXIV. kötet, Budapest, 1903, 59.

⁵⁵ Mtj. 1171.§

⁵⁶ Mtj. 1172.§

b) Jelentősebb jogkövetkezmény volt azonban az adós felelősségének a „rendes mértékről” való lecsökkenése. Az adós felelőssége hitelezői késedelem esetén a *szándékosság és súlyos gondatlanság esetére korlátozódott*. Vagyis amennyiben a hitelezői késedelem ideje alatt a szolgáltatás tárgyában véletlenül vagy az adós „könnyű” gondatlansága miatt esett kár, az adós mentesült a kötelezettség teljesítése alól.

c) A hitelezői késedelem további jogkövetkezménye volt a kárveszély átszállása a hitelezőre, vagyis ha a szolgáltatás egészben vagy részben megsemmisült, megromlott vagy elveszett valami olyan körülmény folytán, amely egyik félnek sem volt felróható, az ebből eredő kárt a hitelező tartozott viselni. („*A hitelezői késedelem kezdőpontjától fogva a hitelező viseli a szolgáltatás tárgyát érő veszélyt. Ez úgy a megsemmisülés, mint rongálás tekintetében is áll.*”⁵⁷)

Megszűnt a hitelezői késedelem a halasztásban való megállapodás, illetve a szolgáltatás elfogadása és az addig felmerült költségek megfizetése esetén.⁵⁸

VI. A lehetetlenülés

A szolgáltatás lehetetlenülése – ellentétben a késedelemmel, amely a szolgáltatás *időleges* nemteljesítését jelentette – a *szolgáltatás végleges nemteljesíthetőségét jelenti*.

Lehetetlenülről csak az eredetileg lehetséges szolgáltatás utólagos lehetetlenné válása esetén beszélhetünk. A szolgáltatás eredeti lehetetlensége esetén a kötelelem ugyanis létre sem jött.⁵⁹

A szolgáltatás lehetetlenülése két okból következhetett be:

- a szolgáltatás lehetetlenné válása,
- a szolgáltatás elszegése, vagyis a még lehetséges szolgáltatásnak a hitelező általi visszautasítása.

⁵⁷ K 202/1914 MD IX. 5. számú jogeset, Magánjogi Döntvénytár IX. kötet, Budapest, 1917, 34.

⁵⁸ Az Mtj. 1174. §-a szerint „*A hitelező késedelme megszűnik, ha elmulasztott tennivalóit pótolja s egyúttal a szolgáltatás elfogadására és a késedelemből eredő kötelezettségének teljesítésére készségét is kijelenti.*”

⁵⁹ Az Mtj. 1140.§-a szerint: „*Ha a szerződés megkötésekor valamelyik fél tudta, hogy a szolgáltatás az adós hibáján kívül lehetetlenné fog válni, vagy ha ezt az adós a szerződés megkötésekor csak gondatlanságból nem látta előre: a szerződés megkötéséből eredő kár megtérítésére a már kezdettől fogva lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés megkötéséből eredő kár megtérítésére a már kezdettől fogva lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés megkötéséből eredő kár megtérítésének szabályait kell alkalmazni.*”

A szolgáltatás lehetetlensége természeti, jogi, érdekbeli vagy betöltési lehetetlenség volt. A *természeti* lehetetlenség azt jelentette, hogy a szolgáltatás fizikai akadályba ütközik, vagyis annak teljesítése a szó szoros értelmében nem lehetséges. *Jogi* lehetetlenség alatt a szolgáltatásnak utólagos jogi akadály miatti lehetetlenségét értették. A jogi lehetetlenséget a bíróságnak hivatalból kellett figyelembe venni. *Érdekbeli vagy betöltési lehetetlenség* azt jelentette, ha a szolgáltatás teljesítését az adóstól az élet józan felfogása szerint, a tisztesség és méltányosság elvének figyelembevételével nem lehet elvárni.

A jogkövetkezmények a lehetetlenülés esetében is különbözőek voltak aszerint, hogy a lehetetlenné válás az adósra felróható volt-e vagy sem. Felróhatóság esetén az adós *kártérítési felelősséggel* tartozott, vagyis meg kellett téríteni a hitelezőnek a teljesítés elmaradásából eredő kárát.⁶⁰ Felróhatóság hiányában a jogkövetkezmény csak a *szerződés megszűnése* volt. Az eset körülményeire, különösen a felek vagyoni viszonyaira tekintettel azonban (méltányosságból) lehetőség volt az ún. „méltányos kármegosztásra.”⁶¹

A kártérítés mértéke az ún. „teljes szerződési érdeknek” megfelelő érték volt, vagyis olyan kártérítést tartozott az adós megfizetni, amilyen értéket a hitelezőnek a szerződés teljesítése esetén a teljesítés jelentett volna. Fel nem róható lehetetlenülés esetén az adós kötelezettsége alól szabadult, a kétoldalú szerződéseknél viszont a kárveszélyt ennek ellenére viselte.

A hitelezőre hárult a lehetetlenülés bizonyítása, illetve annak a bizonyítása, hogy a lehetetlenülést olyan körülmény okozta, amely neki fel nem róható (*exculpatio*).

Az adós kimenthette magát a „véletlennel” (vagyis bizonyíthatta, hogy a lehetetlenülés olyan ok miatt következett be, amiért ő nem felelős), illetve kimenthette magát a hitelező saját hibájának bizonyításával is.

Részleges lehetetlenülés esetén az adós a még lehetséges ún. maradék szolgáltatással, (a *residuummal*) továbbra is tartozott,⁶² amennyiben viszont a hitelező bizonyította, hogy a maradék szolgáltatása az ő szerződési érdekének nem felel meg, úgy azt visszautasíthatta, így a lehetetlenülés következményei a maradék szolgáltatásra is beálltak.⁶³

⁶⁰ Az Mtj. 1139.§-a szerint: „Ha a szolgáltatás az adós hibájából – oly körülménynél fogva, amelyért felelős – vált lehetetlenné, az adós a hitelezőnek a nemteljesítésből eredő kárát köteles megtéríteni.”

⁶¹ TÓTH, i. m., 233.

⁶² Az Mtj. 1147.§a szerint: „Ha a szolgáltatás csak részben vált lehetetlenné, azonban a lehetséges rész teljesítés a másik fél érdekének nem felel meg, a másik fél az egész kötelezettség nem teljesítése miatt követelhet kártérítést vagy egészen elállhat a szerződéstől.”

⁶³ „Részbeni lehetetlenség esetén, ha a részleges teljesítés a szerződéshez hű fél érdekeinek meg nem felel, utóbbi az egész szerződéstől való elállás joga is megilleti.” K. 1316/1926 PJE. Polgári Jog Esettár, Budapest, 1927, 38.

A részleges lehetetlenülés szabályai vonatkoztak az időleges lehetetlenülésre is. Amennyiben azonban az időleges lehetetlenülés olyan hosszú ideig tartott, amely a hitelezői érdekmúlásához vezetett, úgy lehetőség volt a végleges lehetetlenülés jogkövetkezményeinek alkalmazására is.⁶⁴

Maradék szolgáltatásnak nemcsak a természetben az adós vagyonában megmaradt dolgot tekintették, hanem mindazt a dolgot és követelést, amely az adóst harmadik személy részéről megilleti (*surrogatum*).⁶⁵ („A hitelező kárának fedezésére vagy az abba való beszámítás céljából követelheti azt az értéket vagy vagyontárgyat is, amely a szolgáltatásból az adósnál megmaradt. Esetleg azt, amely a lehetetlenülés következtében ennek helyére került. Kisajátított ingatlanért annak kisajátítási árát.”⁶⁶)

Lehetetlenülés esetén amennyiben a szolgáltatás nem a kötelezett hibája miatt vált lehetetlenné, úgy az adós felszabadult, és a másik fél köteles volt az ellenszolgáltatásra.⁶⁷

Ha a szolgáltatás a jogosult hibájából vált lehetetlenné, akkor úgy kellett tekinteni, mintha a jogosult a szolgáltatást megkapta volna, és köteles volt az ellenszolgáltatás teljesítésére. Az ellenszolgáltatásból viszont le kellett vonni azokat a költségeket, amelyet a kötelezett megtakarított, vagy amit a munkaerejének felszabadulása folytán szerzett, illetve nehézség nélkül szerezhette volna.⁶⁸ Ezen esetben természetesen lehetőség volt a két követelés kompenzálására, beszámítására, és csak az esetleges „fölöző kárt” kellett megtéríteni.

A harmadik esetként taglalt érdekbeli, vagy betöltési lehetetlenségen („túlnehezülés”) azt a – méltánylást érdemlő – helyzetet értették, amikor az adóst a kötelezettség teljesítésével nem lehetett megterhelni.⁶⁹ A jóhiszemű „kötelembetöltés” elvéből az következett, hogy az adós csak addig a határig volt köteles erőfeszítéseket tenni a teljesítés érdekében, ameddig ez tőle a méltányosság elvének figyelembevételével el lehetett várni.⁷⁰

⁶⁴ ALMÁSI, *i. m.*, 308.

⁶⁵ Az Mtj. 1143.§-a szerint: Ha az adós a szolgáltatást lehetetlenné tevő körülmény alapján azért a tárgyért, amelyet köteles volt szolgáltatni, kárpótlást kapott vagy követelhet, a hitelező a kapott kárpótlás kiadását vagy a kárpótlás kiadását vagy a kárpótlás követelésének átruházását követelheti. E jogának gyakorlása esetében a kárpótlás vagy a követelés értékét be kell tudni a hitelező kártérítési követelésébe, ha ily követelés őt nemteljesítés miatt megilleti.

⁶⁶ K 3564/1914 MD XI. 14. számú jogeset, Magánjogi Döntvénytár XI. kötet, Budapest, 1916, 16.

⁶⁷ „Nem az adós terhére eső utólagos lehetetlenülés ezt a szolgáltatás teljesítése alól felmenti.” K 3974/1926 JH. 1. 10/388 Jogi Hírlap Döntvénytára 10 szám, Budapest, 1927, 388.

⁶⁸ Mtj. 1146.§

⁶⁹ SZLADITS, *i. m.*, 103.

⁷⁰ SZLADITS, *i. m.*, 100.

A bírói gyakorlat kialakította az úgynevezett gazdasági lehetetlenülés fogalmát is. A gazdasági lehetetlenülés gondolata az I. világháború alatt fejlődött ki a bírói gyakorlatban, a termelés behozatal zavarai a pénz értékének romlása és egyéb körülmények következtében azoknak az adósoknak a helyzete, akik pénz ellenében áruszolgáltatásra voltak kötelesek, jelentősen elnehezült. A bíróság úgy segített a bajba jutott áruadósokon, hogy a szolgáltatást „gazdaságilag” lehetetlennek minősítette, az áruszolgáltatásra kötelezett felet a szolgáltatás alól (esetleg bizonyos kártalanítás mellett) felmentette, vagy a kötelelem tartalmát akként módosította, hogy a pénzádóست nagyobb ellenérték fizetésére, illetőleg az áruadóست kisebb mennyiség szolgáltatására kötelezte.⁷¹ A gazdasági lehetetlenülésre való hivatkozást a bíróságok akkor fogadták el, ha azok a „gazdasági alapfeltevések”, amelyekre a felek eredetileg a viszonyos szolgáltatásaik érdekegyensúlyát alapították, felborult.⁷² Később a bírói gyakorlat a gazdasági lehetetlenülés fogalmát kiterjesztette, és arra az esetekre is alkalmazta, amikor rendkívüli gazdasági viszonyok folytán a szerződési egyensúly megbomlott, különösen a határozott időre szóló szerződések esetében.⁷³ „Ahhoz, hogy a gazdasági lehetetlenülés megállapítható legyen, szükségképpen oly nagynak, jelentékenynek kell annak a különbözetnek lennie, amely mint vagyoni hátrány, illetve előny, akár a vevőt adott esetben éri, hogy a szerződés hatályban tartása a felek szerződéses céljának a méltányosság és jóhiszeműség szempontjából már nem felelne meg.”⁷⁴

VII. A hibás teljesítés

A hibás teljesítést Szladits az alábbiak szerint határozta meg: „Ha az adós kötelezettségét kellő időben teljesíti ugyan, de hibásan, akkor nem lehet szó sem késedelemről, sem a szolgáltatás lehetetlenüléséről, mégis világos, hogy az adós a kötelmet megszegte (a kötelmi érdeket, amelyet a jog véd, megsértette.) ... A hibás teljesítésének eseteinek jórésztében az adós nem sérti meg azt a közvetlen érdeket, amely a hitelezőt a kötelelemhez fűzi, de megsérti azt a kötelezettséget, hogy a kötelmet a jóhiszeműség és tisztesség szabályai szerint teljesítse.”⁷⁵

⁷¹ SZLADITS, i. m., 104.

⁷² SZLADITS, i. m., uo.

⁷³ „Gazdasági lehetetlenülés nemcsak akkor forog fenn, amidőn a szolgáltatás az adós nagyobb vagyoni romlását vonná maga után, hanem már akkor is, ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között feltűnő aránytalanság volna és az egyik fél a másik rovására aránytalanul kedvezőbb vagyoni helyzetbe kerülne, s így a szolgáltatás követelése vagy éppen elfogadása a szolgáltató hibáján kívül beállott helyzet kíméletlen kizsákmányolásának s így a joggal való visszaélésnek a tekintete alá esnék.” P.III. 1945/1921 MD. XV. 17. számú jogeset, Magánjogi Döntvénytár XV. kötet, Budapest, 1923, 21.

⁷⁴ P.V. 2990/1927 MD. XXI. 44. számú jogeset Magánjogi Döntvénytár X. kötet, Budapest, 1929, 65.

⁷⁵ SZLADITS, i. m., 105–106.

A Magánjogi Törvényjavaslat nem szabályozta a hibás teljesítést a „kötelemszegés” szabályai között. A kellék- és jogszavatosság szabályait az adásvételi szerződések vonatkozásában rögzítette. Ugyanakkor kiterjesztette a szavatosságra vonatkozó szabályokat minden olyan szerződésre, amelyben valaki a dolgot vagy jogot nem vételár fejében, hanem más visszerthes módon, ellenértékért idegenítette el vagy terhelte meg.⁷⁶ A szavatosságra vonatkozó rendelkezéseket a bírói gyakorlat terjesztette ki a többi szerződéstípusra.

Az eladó szavassággal tartozott azért, hogy kárveszély átszállása idején a dolog megfelelt a szerződésben kikötött feltételeknek, illetve alkalmas volt a rendeltetésszerű használatra:⁷⁷ *„Ha a felek között külön ki van kötve, hogy az eladott dolognak valamilyen bizonyos tulajdonsággal bírnia kell, az eladó általában szavatol azért, hogy a dolog a kikötött tulajdonsággal bír, anélkül, hogy kérdés lehetne, hogy a tulajdonság hiánya érinti-e a dolog értékét vagy használhatóságát és hogy a hiány jelentékeny-e vagy jelentéktelen.”*⁷⁸ *„A törvényes gyakorlat által elfogadott jogszabály, hogy az eladó külön kikötés nélkül is felelős az eladott dolognak szerződésszerű szolgáltatásáért, eszerint tehát az ingatlan eladója is, aki azt meghatározott térfogatban adja el, a kikötött térfogat terjedelméért szavatol.”*⁷⁹

Nem felelt viszont az eladó a szerződés megkötésekor a vevő által ismert hibáért: *„Ha a vevő ismeri a hiányt és a hiányos dolgot teljesítésül mégis elfogadja, az eladó ellen szavatosság alapján csak akkor támaszthat követelést, ha jogát ehhez a szerződéskötéskor vagy a dolog elfogadásakor kifejezetten fenntartotta.”*⁸⁰

Olyan hibáért, amelyet a vevő saját súlyos gondatlansága miatt nem ismert fel, az eladó csak akkor tartozott felelősséggel, ha a dolog kikötött tulajdonságának hibájáról volt szó, illetve ha az eladó a hibátlan teljesítéséért jótállott vagy a dolog hibáját csalárdul elhallgatta.⁸¹ *„Olyan esetben, amikor az eladó az áru hibátlanságáért jótállott, az eladó csak olyan hibáért nem szavatol, amelyet a vevő a vételkor ismert. Ellenben szavatol ilyenkor is az eladó minden olyan hibáért, amely a vevő előtt bármely okból volt ismeretlen, tehát olyan hibáért is, amely a vevő előtt saját súlyos gondatlansága miatt maradt ismeretlen.”*⁸²

⁷⁶ Mtj. 1407.§

⁷⁷ Mtj. 1382.§

⁷⁸ P.V. 3778/1929. MD XXIII. 73. számú jogeset. Magánjogi Döntvénytár XXIII. kötet, Budapest, 1931, 99.

⁷⁹ K 2012/1901 Dt. 3. f. XX. 151. Döntvénytár XX. kötet, Budapest, 1902, 159.

⁸⁰ P.V. 5828/1928 MD XIII. 118. számú jogeset Magánjogi Döntvénytár XIII. kötet, Budapest, 1931, 159.

⁸¹ Mtj. 1382-1383.§

⁸² K. 1891/1917 MD XI. 159. számú jogeset. Magánjogi Döntvénytár XI. kötet, Budapest, 1918, 225.

Amennyiben a dolog nem felelt meg a rendeltetés használt követelményének illetve a kikötött tulajdonságoknak, a vevő

- a) követelhetette a vételár megfelelő leszállítását (*actio quanti minoris*)
- b) elállhatott a szerződéstől (*actio redhibitoria*)
- c) kártérítést követelhetett.

Fajlagos dolog vétele esetén a vevő a hiányos áru helyett újabb hiánymentes áru szolgáltatását is követelhetette.

a) Árleszállítás esetén a vevő a vételár olyan mértékű leszállítását kérhette, ahogyan a hiánymentes áru értéke a hibás áru értékéhez aránylott. Amennyiben a több dolog vételárát egy összegben határozták meg és az eladott dolgok közül nem mindegyik volt hibás, az árleszállításnál valamennyi dolog értékét figyelembe kellett venni. Ugyanez a szabály érvényesült, ha a több dolgot külön-külön vételárért ugyan, de mint együvé tartozót adták el, és az egyiknek (vagy egyeseknek) hiányossága a többiek értékét is csökkenti.⁸³ Az árleszállítás nem szüntette meg a vevő jogát arra, hogy a későbbben felismert más hiány miatt újabb vételár-leszállítást kérjen, esetleg elálljon a szerződéstől.

b) Ha a hibás teljesítés miatt a hitelezőnek a teljesítés nem állt érdekében, a jogkövetkezmények ugyanazok voltak, mint a késedelem vagy részleges lehetetlenség esetén, a hitelező „elszeghette” a szolgáltatást: elállhatott a szerződéstől. Részletekben történő teljesítés esetén, annak ellenére, hogy az adós csak egy-egy részteljesítés vonatkozásában teljesített hibásan, a szolgáltatást elszeghette, ha a hiba olyan természetű volt, ami miatt a hitelezőnek a szerződésbe vetett bizalma megrendült és érdekmúlás következett be.⁸⁴ Ha a vevő az elállást választotta, a vételár megfizetésére nem volt köteles, illetve a már kifizetett vételarat visszakövetelhetette az áru visszaadása ellenében. Nem követelhetette viszont a vevő vissza a vételarat, ha a dolog saját hibájából pusztult el vagy szenvedett értékcsökkenést.⁸⁵

Elállás esetén az eladó minden esetben felelős volt a szerződés megkötéséből és a dolog átvételéből eredő kárért (*negativ interesse*).⁸⁶

c) Ha az eladó a dolog hiánymentességéért jótállott, vagy a hiányt csalárdul elhallgatta, illetőleg a hibás teljesítésért vétkesség terhelte, úgy a vevő a dolog hiányosságaira tekintettel a nemteljesítés miatt *kártérítést* követelhetett.

⁸³ Mtj. 1396.§

⁸⁴ SZLADITS, *i. m.*, 107.

⁸⁵ SZLADITS, *i. m.*, 200.

⁸⁶ Mtj. 1394.§

A szavatossági jogok közül a választási lehetőség a vevőt illette meg. A választott jogosultságtól a vevő csak az eladóval történő megegyezéséig vagy a jogerős bírósági ítéletig térhetett át másik jogosultságra, illetve akkor, ha az eladó a választott jognak megfelelő kötelezettsége teljesítésével vétkesen késlekedett.⁸⁷

A szerződő felek az eladó szavatosságát a szerződésben kizárhatták vagy korlátozhatták. Ilyenkor is felelős maradt azonban az eladó az olyan hibákért, amelyeket az ügylet megkötésekor ismert, de csalárdul elhallgatott.⁸⁸

A szavatossági hiány miatt támasztható követelések ingó dolog tekintetében hat hónap alatt, ingatlan tekintetében egy év alatt évültek el. Az elévülési határidő ingók esetében a kiszolgáltatással, ingatlanok esetében az átadás időpontjával kezdődött. Amennyiben viszont az eladó a hiányt csalárdul elhallgatta, az elévülés mindaddig nem következett be, míg a kártérítésre irányadó elévülés idő nem telt le. Az elévülési idő ez esetben tehát három év volt.⁸⁹

A kereskedelmi vétel – fentiektől némileg eltérő – szabályairól az 1875:XXXVII. tc. (KT) 346-350. §-ai rendelkeztek. Ugyanakkor külön jogszabály, az 1923:X. tc. rendelkezett az állatforgalmi szavatosságról.

⁸⁷ Mtj. 1388.§

⁸⁸ Mtj. 1405.§

⁸⁹ Mtj. 1401.§. 1288.§